

Оксана Горбачик

УЧАСТЬ МАТВІЯ СТАХІВА У БОРОТБІ ЗА ДЕРЖАВНУ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ЗУНР

У статті проаналізована участь Матвія Стахів у національно-визвольному русі українців, зокрема відтворено бойовий шлях четаря австро-угорської армії у лавах Української Галицької Армії у 1918 – 1919 рр.

Ключові слова: М. Стахів, ЗУНР, УГА, Самбірщина.

Оксана Горбачик. Участие Матвея Стахова в борьбе за государственную независимость ЗУНР

В статье проанализировано участие Матвея Стахова в национально-освободительном движении украинцев, в частности воссоздан боевой путь четаря австро-венгерской армии в рядах Украинской Галицкой Армии в 1918 – 1919 гг.

Ключевые слова: М. Стахов, ЗУНР, УГА, Самборщина.

Oksana Gorbachyk. Matvii Stakhiv's participation in the fight for independent statehood of the West Ukrainian People's Republic

This article describes Matvii Stakhiv's participation in the Ukrainians' national-liberation movement and namely, reconstructs his military activities as the brigadier general of Austro-Hungarian army in the ranks of the Ukrainian Galician Army in 1918 – 1919.

Keywords: Matvii Stakhiv, West Ukrainian People's Republic, Ukrainian Galician Army, Sambir region.

На зламі XIX – початку XX ст. розпочався новий етап національно-визвольного руху українців Галичини. Національно свідомі українська еліта краю уже не задовольнялася культурологічною діяльністю, а прагнула здобути для українського народу усю повноту національно-політичних прав. У цей період на політичну арену вийшло нове покоління талановитих громадсько-політичних діячів, серед яких – Матвій Стахів, який активно долучився до боротьби за державну незалежність ЗУНР у 1918 – 1919 рр.

Його участь у національно-визвольних змаганнях 1918 – 1923 рр. розглядалася істориками в контексті значно ширших проблем. Серед досліджень, у яких епізодично згадується постать майбутнього лідера однієї із найвпливовіших легальних політичних сил Галичини – Української соціалістично-радикальної партії (УСРП), виділимо дослідження М. Лозинського [14], М. Литвина [13], О. Красівського [11], К. Кондратюка [9]. Основу джерельної бази статті становлять матеріали Центрального державного історичного архіву України у м. Львові (ЦДІАУЛ), Державного архіву Львівської області (ДАЛО). Відтворити бойовий шлях М. Стахів допомагають також його спогади, мемуари І. Борковського [1], А. Бурачемського [2], Є. Зимблакевича [4], В. Калини [5], І. Карпинця [6], М. Колтуняка [8], Є. Коновальця [10], О. Мегаса [15], О. Мікули [16], М. Омеляновича-Павленка [17], Д. Паліва [19], О. Терлецького [24], Л. Цегельського [25] та ін. Основна мета розвідки – реконструювати бойовий шлях М. Стахів у лавах УГА у 1918 – 1919 рр.

М. Стахів народився 30 листопада 1895 р. у с. Нуці Зборівського повіту в українській селянській родині. Початкову школу закінчив у рідному селі. Як і старший брат, після здобуття базових знань із арифметики та читання, продовжив навчання в українській школі у Перемишлі, а 1906 р. – у місцевій гімназії, створеній зусиллями одного із чільних галицьких народовців та посла Галицького крайового сейму Ю. Романчука.

Склавши у 1914 р. іспит зрілості, перед М. Стахівим постав складний вибір подальшого продовження навчання. Однак початок Першої світової війни докорінно змінив його плани. Перебуваючи наприкінці серпня у Північній Зборівщині поблизу російського кордону, він уже після перших боїв російської та австро-угорської армії опинився в епіцентрі військових дій. Поступово російські війська зайняли більшу частину Галичини, а у вересні того ж 1914 р. захопили Львів [13, с.112]. «Наслідком того я попав відразу під російську окупацію, під якою перебував до літа 1915 р., коли австрійці відсунули російський фронт аж у північну Зборівщину (коло Залозець)», – відзначав М. Стахів [26, арк.1].

Суттєві втрати австро-угорської армії після боїв на Галичині у 1915 р. (тільки у квітні 1915 р. австро-угорська армія втратила пораненими близько 70 000 офіцерів і вояків [7, с.186]) змушували провести загальну мобілізацію місцевого населення, після якої двадцятидворічного М. Стахів відправлено до 35-го полку ландверу, який разом із 19 полком входив до складу 11 австрійського корпусу.

«Примус до війни був дуже гострий і безоглядний, – згадував призовник, – Хто не хотів іти на війну, того ставили перед військовий суд як дезертира та розстрілювали. Так само поступали з тими, що втікали з фронту...» [21, с.31].

Зважаючи на те, що М. Стахів не «був синком фабрикантів», які зазвичай «викручувалися від війська або мали службу в канцелярії» [21, с.31], особливого вибору перед випускником гімназії не поставало. Вибираючи між тим, чи «іти на фронт і загинути від ворожої кулі» або ж «не йти і загинути як дезертир від власної кулі», М. Стахів закономірно обрав перший варіант. Як результат, «із тим полком [19 полк 11 австрійського корпусу – авт.] відбув воєнну кампанію на російським фронті (починаючи від битви на Лисоні 1916 р.)» [26, арк.1]. Зумівши уникнути полону після не надто вдалої для австро-угорської армії воєнної кампанії 1916 р. у Карпатах, М. Стахіва відзначено двома нагородами, а також «старшинським ступнем четаря» [26, арк.1]. Згодом «по короткім відпочинковім побуті в кадрі», його направлено на італійський фронт, де М. Стахів перебував до завершення Першої світової війни [26, арк.1].

Нова сторінка у житті М. Стахіва розпочалася у 1918 р. Листопадовий зрив, захоплення українцями влади у краї не залишили байдужим четаря австрійської армії до державотворчих процесів. Дослідник українсько-польських відносин М. Литвин відзначав: «Бої у Львові і Перемишлі, захоплення поляками Засяння змусили Українську Національну Раду у перші дні листопада 1918 р. звернутись до колишніх австрійських старшин і стрільців австрійської армії із закликом добровільно поповнити лави збройних захисників вітчизни» [3]. На цей заклик із радістю відгукнувся М. Стахів. Один із майбутніх лідерів УСРП констатував: «Із італійського фронту поспішив я негайно під прапори УГА, пробиваючися з труднощами через Польщу і польський фронт» [26, арк.1].

Відзначимо, що зважаючи на молодий вік М. Стахіва, а також вищої освіти в умовах відсутності достатньої кількості досвідчених військовокомандувачів, керівництво УНРади ЗУНР планувало залучити М. Стахіва не до «канцелярської роботи», а на фронті українсько-польської війни 1918 – 1919 рр. Оскільки ще 26 жовтня 1918 р. М. Стахів перебував на фронті в Італії, приєднатися до УГА «разом із кількома товаришами» [22, с.62] зважаючи на «транспортні труднощі» він зумів тільки у першій половині листопада того ж року. Проте прибувши до Львова, а 17 листопада – до Самбора [22, с.62], взяти участь у розбудові ЗУНР четар австрійської армії не зміг: М. Стахів захворів «важкою еспанкою із запаленням легенів», через що був госпіталізований і перебував на стаціонарному лікуванні до кінця листопада [22, с.79].

Саме у цей період тривала клопітка робота щодо розбудови УГА. М. Лозинський описуючи організацію армії ЗУНР відзначав: «В короткім часі правительство зорганізувало поважну, коло 100000-ну армію. Перші основи під цю організацію поклав Державний секретаріат військових справ і його співробітники, українські старшини австро-угорської армії і Українських Січових Стрільців» [14, с.65-66]. Уже наказом Державного Секретаріату Військових справ ЗУНР від 13 листопада 1918 р. створено обласні, окружні, повітові військові команди. Однак цей захід Державного секретаріату, згодом, викликав нищівну критику М. Стахіва, який здобувши чималий досвід військової служби, із обуренням відзначав: «При організації вищих команд (бригад, корпусів, начальної команди, окружних і міських команд, а також самого державного секретаріату військових справ) надто брано за зразок стару австрійську армію, де такі команди були дуже «розбурхані». Це при великій армії в Австрії не шкодило. Але при малім числі офіцерів УГАрмія не сміла мати таких численних булав (штабів)... Вистарчала б четвертина, або й ще менша частина таких офіцерів, а решта непотрібно буда втрачена для фронтової служби» [22, с.83].

Після одужання, М. Стахіва на початку грудня 1918 р. поспіхом відправлено на південне крило фронту – до Самбірської округи (включала Самбір, Старий Самбір, Турку та Дрогобич [29, с.14]). Напередодні реорганізації, тут діяло декілька окремих бойових груп, які згодом було збережено навіть після створення бригад і корпусів. Одразу ж М. Стахів приступив до організації групи «Крукеничі», основне завдання якої полягало у прикритті шляху Мостиська-Самбір. Першим у край прибула стрілецька сотня четаря В. Ляха, яка нараховувала 120 вояків, 4 скоростріли і відділ кінноти. Тоді ж Обласне військово командування вислало до Самбора М. Стахіва, який зумів організувати мобілізацію місцевого населення та сформувати кілька сотень. Колишній четар австро-угорської армії відзначав: «У кадрі в Самборі я зорганізував дві сотні та привів їх... на фронт під Мостиська. Тут зорганізував я цілу групу Крукеничі (12 сотень піхоти, 2 батареї гармат, відділ кінноти). Корпусна команда іменувала мене командантом цієї групи і на цім становищі остався я до січня 1919 р., коли командантом групи назначено полк[овника] Кравчука, а мене іменовано курінним командантом» [26, арк. 2].

Таким чином, на початку січня 1919 р. у групі «Крукеничі», якою керував М. Стахів, перебувало 10 сотень піхоти та три стрілецькі курені: 1-й сотника П. Савки дислокувався у с. Гусакові; 2-й четаря В. Ляха (стрілецькі сотні четаря Я. Небиловця, хорунжих В. Лісикевича і П. Шеретька, скорострільна – четаря Созанського) отаборився у с. Вовчищовичі; 3-й четаря М. Стахіва (стрілецькі сотні четарів С. Яроша, М. Пушинського та хорунжого Б. Сопіщука) базувався у с. Чихевичі [27, арк. 8]. Згадуо-

чи про особливості бойових дій у цей період, М. Стахів відзначив надзвичайно погане забезпечення стрілецьких куренів необхідними боєприпасами та речами першої необхідності. Керівник групи «Крукеничі» із сумом констатував: «Піхотинці на фронті мали лише по 250 набоїв при собі і тільки по 100 набоїв у резерві. Артилерія мала в середньому тільки по 300 стрілен на гармату і ніякої резерви. За весь час боїв групи, від грудня 1918 до червня 1919 р. ні один вояк не дістав нових чобіт, щоб заступити порвані, з білля можна було змінити тільки так, що селяне дарували свої власні сорочки для війська» [22, с.80].

Незважаючи на труднощі, завдяки вдалому керівництву, високому моральному духу УГА та допомозі Начальної Команди, група «Крукеничі» навесні 1919 р. значно зросла чисельно – нараховувала чотири курені піхоти (16 сотень) та три гарматних батареї. Також у розпорядженні групи, одним із стрілецьких куренів якої керував М. Стахів, був панцирний поїзд, побудований у Самборі. Сучасні дослідники відзначають: «Незважаючи на складні політичні умови і важкий економічний стан країни, на початку травня 1919 р. Галицька армія залишалася цілком боєздатною, а її особовий склад мав непоганий боєвий досвід і зберігав високий моральний дух» [12, с.353].

Цей чинник став вирішальним аргументом уряду ЗУНР на користь відмови від перемир'я, запропонованого місією Барталемі. Учасник переговорів М. Лозинський констатував, що «таке становище Державного секретаріату відповідало настроєві цілого українського громадянства по обох боках фронту, а зокрема настроєві війська» [23, с.40]. Натомість М. Стахів висловив власні міркування, які ішли в розріз із думками вищого командування УГА. Колишній четар австрійської армії на запитання Начальної команди УГА «чи приймати умови перемир'я чи воювати далі за ліпші умови», відзначив: «Якщо начальна команда має потрібні резерви вояків, амуніцію і виряду, тоді можна продовжувати війну. Якщо ж таких потрібних резервів нема, тоді прийняти предложені умови. Якщо йдеться про нашу інформацію в обмеженім колі нашого відтинка, то таких резерв, потрібних для успіха, нема... Отож з військових мотивів Начальна Команда мусила радити прийняти умови. Інша справа політичні мотиви...» [23, с.41].

На початку травня 1919 р. ситуація на фронті загалом, та на Самбірщині зокрема, значно ускладнилася, незважаючи на доволі сумнівне «затишшя». Сумбур у діях Начальної команди УГА і командирів окремих бригад значно поглибився після надісланої В. Панейком із Парижу телеграми у якій він рекомендував керівництву ЗУНР утриматися від бойових дій, оскільки саме у цей період Найвища Рада в Парижі розглядала стан справ у Галичині та повинна була б ухвалити доленосне рішення про перемир'я між воюючими сторонами.

Проте, як згадував М. Стахів, воєнні дії припинила виключно українська сторона. «Поляки в тім часі між 1 і 13 травня робили очевидні приготування до офензиви, – констатував він, – в кожному разі на відтинку фронту, де був в тім часі я, між Мостиськами і Судовою Вишнею, вони стягнули багато артилерії і «вистрілювали» її. Наша розвідка встановила прихід нових піхотних полків на цім відтинку і то в дуже великім числі. Пару днів перед 14 травням втік до нас один польський дезертир і при допиті доповів докладніше про концентрацію польських військ на цім відтинку. З тих даних було видно, що польська сторона готує у короткім часі офензиву на велику скалю» [23, с.62-63].

Відомості, отримані від польського військового, М. Стахів передав команді групи, яка розташовувалася в Крукеничах, а згодом командуванню VIII бригади у Самборі. Реакція штабу була доволі несподіваною. 12 травня М. Стахів телефоном отримав наказ шефа штабу бригади сотника Ерліха про початок 13 травня наступальної операції, основна мета якої – захоплення залізничного шляху, що з'єднував Львів і Перемишль. «Для мене було ясно, – відзначав М. Стахів, – що на випадок виконання такого наказу весь той відтинок фронту (приблизно тридцять кілометрів) буде по наших боці розбитий і розторощений, а ворог буде мати велику діру, вірну для маршу на Самбір і далі на Дрогобич... Річ у тім, що ми маючи перед собою кількакратно сильнішого і готового вже до наступу ворога, не могли б проломити його лінії» [23, с.63].

М. Стахів намагався переконати сотника Ерліха, що пішовши у наступ і залишивши власну оборонну лінію, «ми проти кількакратно сильнішого ворога були б вже не в силі встояти в чистім полі і були б розбиті до тла» [23, с.63.]. Однак аргументи колишнього четаря австрійської армії видалися сотнику Ерліху непереконливими, як результат – план наступальної операції був залишений без змін. «Цей наказ шефа штабу бригади я вважав або якимось непорозумінням або просто доказом того, що він не читав наших щоденних бойових звітів, де були докладні дані про скріплення ворога на нашім фронті», – зауважив курінний комендант УГА.

Того ж дня, М. Стахів зустрівся із командиром групи, полковником Шепелем, якому заявив, що наказ сотника Ерліха йому видається «шкідливим і тільки тоді приступить до його виконання, коли бригада пришле його в писаній формі і за підписом не тільки шефа штабу Ерліха, але й командира бригади» [28, арк.4–5]. Повернувшись до свого місця дислокації у Пнікутях, пізно ввечері М. Стахів отримав телефоном повідомлення про відкликання наказу. Врятувавши життя не тільки собі, але й

також своїм товаришам, М. Стахів розпочав приготування до оборони стратегічних об'єктів на підконтрольній йому ділянці фронту.

14 травня 1919 р., як і доповідала розвідка, розпочала наступ добре вишколена армія Галлера, яка отримала завдання розгромити дві українські групи («Крукеничі» і «Глибока»), зайняти Самбір та оволодіти Дрогобицько-Бориславським нафтовим басейном. Це завдання розпочала втілювати у життя четверта дивізія піхоти В. Александровича, а також найбоекватніша третя дивізія легіоністів З. Зелінського. Курінь М. Стахіва, найвірогідніше, разом із гірською бригадою отамана Черського протистояв групі полковника Л. Бернецького, який із Хирова наступав на Березів, Стару Сіль в обхід Самбора.

Зважаючи на переважаючі сили ворога, М. Стахів, як і більшість курінних комендантів, звернулися із проханням до командування Третього корпусу та Начальної Команди УГА про допомогу. Військові пропонували відвести групу «Крукеничі» із перемишльського виступу і, таким чином, вирівняти лінію фронту, створивши лінію оборони «на рубежі непрохідних самбірських боліт». Проте, прохання керівництва групи «Крукеничі» та «Глибока» залишилося не почутим. «По безнастанних боях наша група через Самбір, Стрий, Долину одержала призначення на кінці, боронити лівого крила фронту в Карпатах (коло Перегинська), – із сумом згадував М. Стахів. – Тут вона була відтята в горах та окружена Поляками й Румунами. Наша група перебилася через територію, заняту Румунами, на Карпатську Україну» [26, арк.2].

Перетнувши чеський кордон наприкінці травня 1919 р., група М. Стахіва була обеззброєна та інтернована у табір Німецьке Яблонне. На еміграції М. Стахів отримав можливість продовжити навчання. М. Стахів поповнив ряди т. зв. української студентської еміграції, найбільшим джерелом якої була власне військова еміграція – студенти, що набиралися переважно з української армії УНР та УГА, інтернованих у Чехословаччині [20]. Студент Карлового університету не тільки добре опанував навчальний процес, але й активно долучився до політичного та студентського життя, яке також поступово набирало виразно політичних відтінків.

Таким чином, М. Стахів був активним учасником національно-визвольних змагань 1918–1919 рр. Четар австрійської армії пройшов бойовий вишкіл на Галицькому та Італійському фронтах у роки Першої світової війни, а його чималий досвід згодом знадобився уряду ЗУНР для ведення військової кампанії на північному фронті українсько-польської війни. Особисті риси характеру (рішучість, наполегливість, витривалість) у поєднанні із патріотичним світоглядом згодом зробили його одним із провідних діячів УСРП, ідеологом українського соціалістичного руху міжвоєнної Польщі ХХ ст.

Джерела та література:

1. Борковський І. Удар на Чортків / І. Борковський // Літопис Червоної Калини. – Львів: Червона Калина, 1938. – Ч.7–8. – С.5–10.
2. Бурачемський А. Моя відповідь / А. Бурачемський // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1930. – Ч.6. – С.7–10.
3. Державний архів Львівської обл., ф.256, оп.1, спр.37, арк.18.
4. Зиблікевич Є. Зі споминів січовика (1914 – 1919) / Є. Зиблікевич. – Відень: Українського прапора, 1920. – 16 с.
5. Калина В. Українські Січові Стрільці в українсько-польській війні / В. Калина // Вісті комбатанта. – Нью-Йорк, 1964. – Ч.3 (15). – С.9–14.
6. Карпинець І. 1 курінь 8-ої бригади / І. Карпинець // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1931. – Ч. 1. – С.13–14; Ч.2. – С.20–23; Ч.3. – С.20–21.
7. Керсновский А. История русской армии / А. Керсновский. – М.: Голос, 1994. – Т.3. – 228 с.
8. Колтунок М. З українсько-польських боїв (спомини парламентаря) / М. Колтунок // Український Ски-талець. – Відень, 1923. – Ч.6/28. – С.23–26; Ч.7/29. – С.25–30; Ч.9–10/31–32. – С.35–37; Ч.11/33. – С.19–24; Ч.12/34. – С.15–19.
9. Кондратюк К. Нариси історії українського національно-визвольного руху ХІХ століття / К. Кондратюк. – Тернопіль: [б. в.], 1993. – 98 с.
10. Коновалець Є. Причинки до історії української революції / Є. Коновалець. – [Б.м.]: Накл. Проводу Укр. націоналістів, 1948. – 48 с.
11. Красівський О. Галичина у першій чверті ХХ ст.: проблема польсько-українських стосунків / О. Красівський. – Львів: ЛФУАДУ, 2000. – 416 с.
12. Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. / М. Литвин. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАНУ, 1998. – 526 с.
13. Литвин М. Військова еліта Галичини / М. Литвин, К. Науменко. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАНУ, 2004. – 376 с.
14. Лозинський М. Галичина в рр. 1918 – 1920 / М. Лозинський. – Відень: Український соціологічний інститут, 1922. – 75 с.
15. Мегас О. Трагедія галицької України. Матеріали про польську інвазію, польські варварства і польську окупацію Східної Галичини за кроваві роки 1918, 1919 і 1920 / Зладив і упор. Осип Мегас / О.Мегас. – Вінніпег, [б. в.], 1920. – 235 с.

16. Мікула О. Державні залізниці З.О.У.Н.Р. / О. Мікула // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1935. – Ч.5. – С.125–129.
17. Омелянович-Павленко М. Початок 1919 року / М. Омелянович-Павленко // Розбудова Нації. – Прага, 1929. – Ч.3–4. – С.109–117; Ч.5. – С.166–176; Ч.6–7. – С.210–220.
18. О. З. Гірська бригада УГА та її перехід на чехословацьку територію / О. З. // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1938. – Ч.7–8. – С.13–14; Ч.10. – С. 8–9.
19. Паліїв Д. На чисту воду: з моїх споминів / Д. Паліїв // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1930. – Ч.6. – С.15–17; Ч.7–8. – С.12–13.
20. Павленко М. Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини, Румунії: ставлення влади і умови перебування. 1919–1924 рр. / М. Павленко. – К.: Ін-тісторії України, 1999. – 352 с
21. Стахів М. Як провадилася світова війна. Історія світової війни в рр. 1914 – 18 / М. Стахів. – Яворів: [б. в.], 1931. – 204 с.
22. Стахів М. Західна Україна. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918–1923 рр. / М. Стахів. – Скрантон, 1959. – Т.3. – 199 с.
23. Стахів М. Західна Україна. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918–1923 рр. / М. Стахів. – Скрантон, 1960. – Т.4. – 192 с.
24. Терлецький О. Галичина в історії України / О. Терлецький // Календар Червоної Калини на 1937 р. – Львів, 1936. – С.67–72.
25. Цегельський Л. Від легенди до правди / Л. Цегельський. – Нью-Йорк; Філадельфія: Булава, 1960. – 313 с.
26. ЦДІАЛ України, ф. 314, оп. 1, спр. 24.
27. ЦДІАЛ України, ф.385, оп.1, спр.13.
28. ЦДІАЛ України, ф.360, оп.1, спр.3.
29. Ярославин С. Визвольна боротьба на західноукраїнських землях у 1918 – 1923 рр. / С. Ярославин. – Філадельфія: Накладом гуртка прихильників, 1956. – 184 с.